

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС РОБОТИ В ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИХ ГУРТКАХ

У статті розглядаються форми і методи дослідницької та пошукової діяльності учнів під час навчання в фольклорно-етнографічних гуртках. Зосереджується увага на дослідженні ними міфоритуальних обрядів українців, аналізі фольклорних текстів, доборі засобів наукового підходу до вивчення проблеми.

Ключові слова: фольклор, обряд, міфопоетика, символ, дослідження, вчитель, учні.

Вивчення фольклорної спадщини українського народу у позашкільних творчих об'єднаннях має свою особливу специфіку. Програма гуртка «Фольклорно-етнографічне краєзнавство» розрахована на 5 років навчання (початковий, основний та вищий рівні), і є ефективним засобом формування у школярів наукового світорозуміння і світосприйняття, пізнання довкілля, прилучення до світової цивілізації, національної культури, традицій, звичаїв, природи, побуту населення рідного краю, виховання свідомого громадянина – патріота.

Дослідження історичних пам'яток, складних процесів минувшини, вносить вагомий внесок в розвиток загальної скарбниці національної культури. І коли така добровільна ініціатива йде від нашого юнацтва, її суспільна вартість є надзвичайно високою. Створений юними пошуківцями матеріал – це вагомий внесок у розвиток вітчизняної історичної науки, та добрий приклад бережливого ставлення до етнокультурної спадщини рідного краю.

І саме тому, увага педагога під час роботи, у першу чергу, спрямовується на розвиток в учнів умінь самостійної праці на всіх етапах роботи з фольклорно-етнографічним матеріалом. Особливо це стосується старшокласників. Адже вони за час навчання в гуртку вже здобули певну суму знань про народну творчість, її роль і місце в процесі освоєння духовної спадщини українського народу, набули необхідні вміння і навички, відтак їм абсолютно по силі завдання вищого рівня складності.

Звичайно, й на цьому етапі фольклорні тексти слугують ілюстрацією духовного життя народу, однак зростає і вага самостійної діяльності. Під час гурткового заняття гуртківці здійснюють аналіз та поглиблене опрацювання змістової насиченості, комулятивності, словесної формули та композиційної будови фольклорних текстів, зібраних ними під час краєзнавчих та етнографічних експедицій.

Так, об'єктом дослідження гуртківців-старшокласників може бути проблема «Священодійство українського обряду: давній і сучасний світ подільських замовлянь». На початковому етапі вчитель разом з учнями систематизують матеріал, аналізують його і готують необхідні коментарі. Група структурується за інтересами (так забезпечується одна із найголовніших вимог особистісно зорієнтованого навчання), ті, хто любить історію, опрацьовують, систематизують та аналізують краєзнавчий матеріал, формують його хронологічну структуру, «літературознавці»-заглиблюються у духовну спадщину, а хто пробує власні сили в творчості – готують вікторини, конкурси, пишуть сценарії народознавчих свят.

Питання, над якими працює група, стає темою наукових чи просто письмових робіт.

Наприкінці навчального року кращі роботи презентуються широкому загалу, переможці нагороджуються подарунками, беруть участь у конкурсі учнівських робіт Малої академії наук (МАН).

Досліджуючи теми: «Замовляння в системі духовної культури Поділля», керівник гуртка ставить перед собою і реалізовує головне завдання – донести до учнів зміст, настрій, енергію, лексико-символічний контекст замовлянь, стимулювати дітей до пошукової діяльності, що дасть змогу реконструювати основні напрями магічних ритуалів українців.

Часто такі заняття проходять у формі краєзнавчих та етнографічних експедицій, проектній та дослідницькій діяльності. Як показує досвід, вихованці це роблять із великим задоволенням. Педагог надає консультації, розробляє разом із учнями маршрут експедиції та є координатором вибраного дітьми проекту.

Під час самого заняття варто на дошці заздалегідь записати ключові слова, фрагменти текстів. Зазвичай це стає не тільки ілюстрацією, а й поштовхом до детального аналізу особливостей подільських замовлянь.

Доречним під час дослідження замовлянь є відтворення певних ритуалів та цитування тексту. Для прикладу педагог може запропонувати ось таке замовляння, що використовується при викачуванні яйця записане від жителя с.мт. Чемерівці Є.В. Малишеної, 1932 р.н., пенсіонерки : «Вранці, до сходу сонця, беру сире яйце і починаю молитву від себе: «Пресвятая земелько, через тебе все проходи і зло і добро, хай і мені не мішає і тобі». Далі змовляю Божу молитву «Отче наш», кладу яйце хворому на голову і починаю водити за годинниковою стрілкою, опускаю на груди, звідти по «вісімці» прокачую всіма частинами тіла тричі. Примовляю шепочучи:

«Пресвятая Богородице – велика поміщице, Святий Спаситель – великий хранитель, святий Миколай, свята Варвара. Стань мені в допомізі зі своїми ангелами-хранителями, витягни всі страхи, сквознячки, болячки. З голови, з-під голови, з черепа, з-під черепа, з чола, з-під чола, з шкіри, з-під шкіри, з-за вуха, з-під вуха, з-під брів, з-під очків, з-під носика, з-під варгочки, з-під борідки, з-під зубків, з щелепів, з-під щелепів, з-за вуха,

з-під вушка, з вилиці-потилиці, кругом шийки, з вилиці-потилиці, синьої жили, з червоної крові, з золотої кісточки. Яйцем викачую, на сухий ліс одсилаю. Там вам гуляти, гнилі води вивертати, жовті піски пожирати, сине море попивати. Щоб вам тут червоної крові не спивати, синіх жил не тягати, золотої кості не ламати. Пху, пху, пху!».

– Замовляння – це стійка первісна єдність слова і діла, тексту і обрядового сценарію, – зазначає вчитель. Прочитований текст стає спонукою до роздумів і дає змогу перекинути місток до інших тем народознавства.

– Як ви думаєте, чому у людей присутня така глибока віра в магічний обряд, який не обходиться без словесного дійства?

Проблемне питання спонукає учнів уважніше вчитатися в рядки тексту, проаналізувати дії знахаря і дійти висновку: текст фіксований у слові, підкріплений «магічними» засобами запам'ятовування (рима, ритм, асоціації) був стійким проти руйнування. Діяння осмислювались, запам'ятовувались не так ясно, як слова, але й слова без діянь теж втрачали сенс. Вчитель наголошує на тому, що у замовляннях, як і в інших фольклорних жанрах, ми занурюємось у першоматерію людської присутності у світі – в те, для чого, мабуть тільки поети спромоглися знайти місткі формули, назвавши його «прасутністю» [1, с. 4]. Дослідники первісної культури людства показали: що давніша та чи інша культура (або її етап), то частіше зображуються в ній: звір, а не людина; жінка, а не чоловік; мертвий, а не живий. У найдалшій ретроспективі первісна свідомість взагалі більше зосереджується на нелюдському: йдеться про світ духів і тотемних тварин, про знаки природних сил і стихій. Власне кажучи, людське не те що не зображується – воно поглинуте «не-людським», «звіриним», «природним», «космічним». Воно перебуває всередині цього останнього, злите з ним, не мислиться поза ним. Критерій відбору (якщо такий раціональний термін тут доречний) цілком певний: зображується найбільш значиме. А найбільш значиме для стародавніх людей – це найбільш впливове. Могутнє. Повновладне [2, с. 67]. І саме це відображене в більшості фольклорних жанрів. Вчитель наголошує, що в майбутньому школярі також познайомляться із системою символічного відображення світу українців – реалізується принцип наступності й перспективності у навчанні.

Важливою складовою під час вивчення замовлянь буде виведення їх умовної словесної формули.

– Вони, характеризуються лаконічністю тексту, – говорять учні, – що передбачається його усною передачею учням. Навчання заговірному мистецтву відбувалося через заучування зі слів знахаря. І навіть записане замовляння завчалось напам'ять і проказувалось вголос чи пошепки.

Педагог наголошує, що саме усність впливає на структуру тексту. Вільне ставлення до текстів замовлянь призводить до динамічності деяких його частин, які можуть змінювати структуру, включати нові мотиви, розростатися чи частково руйнуватися або переносити на інші тексти.

Вчитель відзначає, що такі замовляння часто мають двохчастину композицію, яка складається із епічної частини і так званого замка. Учням пропонується текст замовляння: «Ішло два планітники, два пристрітники, дві планітниці, дві пристрітниці, і здибає їх Діва Марія, матінка Христова. – «А де ж ви йдете, два планітники, два пристрітники, дві планітниці, дві пристрітниці?» – Ідем до хрещеного, миром помазаного Івана, вступимо в голову, в зуби, в сімдесят суставів, костів». – «Не йдіть ви, бо я буду визивати, я буду чесний хрест прикладати в голову, в зуби, в сімдесят суставів, костів». – «Не йдіть ви, бо я буду визивати, я буду чесний хрест прикладати в голову, в зуби, в сімдесят суставів. Амінь» [3, с. 113].

Завдання – знайти у тексті паралель до змісту того чи іншого жанру фольклору й прокоментувати – викликає зацікавленість в гуртківців, що засвідчує їхнє розуміння проблеми, здатність працювати самостійно.

Так, на думку учнів, замовляння: «Був собі чоловік, мав він дев'ять жінок з дев'ятої – восьму, з восьмої – сьому, з сьомої – шосту, з шостої – п'яту, з п'ятої – четверту, з четвертої – третю, з третьої – другу, з другої – одну, з одної – жодну», – ілюструється словами української народної казки «Ріпка», у якій теж використано принцип багаторазового повторення (кумуляція), що свідчить про архаїчну спорідненість кумулятивної казки і замовляння та магічну цілісність фольклору [4, с. 24]. Оскільки замовляння споріднені з іншими жанрами, – зазначають учні, – то саме поетичні стають джерелом обрядової поезії. У той час, як прозові замовляння та тексти із сильним епічним моментом вказують на продуктивну для казкового жанру форму, вони окреслюють численні казкові сюжети, образи незвичайних фантастичних «героїв», несподівані розв'язки. Вихованці наводять приклади, де фантастичний часопростір замовлянь складають диво-ріки, ночі-чарівниці: «Ішов красний пан, ніс води збан, пан повалився, збан розбився, вода розлилася, у сірого коня кров уйнялася. Текло три ріки під калиновий міст: перша водяна, друга молочна, третя кровава; я водяну ізоп'ю, а молочну споживу, а кроваву іспиню, із сірого коня кров ізгоню» [5, с. 138].

казкові сім'ї і дерева: «На морі, на окіяні, на річці на Ордані дуб золото-корий, а в тім дубі три гнізда, цар Савул, і цариця Олена, і царенко – Хіврю по всіх городах, по всіх полях, по всіх лісах, по всіх домах гаду склика-ти, із молитвенного, народженого раба Божого Івана зуби виймати» [5, с. 245].

фантастична небесно-зоряна родина: «Ви, зорі-зірниці, вас на небі три сестриці: одна нудна, друга привітна, а третя печальна. Беріть голки і шпильки, горове каміння, бийте його і печіть, паліть і нудіть: не дайте йому ні спати, ні лежати, ні їсти, ні пити – других любити. Тягніть до мене народженого, хрещеного і молитвеняного раба Божого Івана до народженої, хрещеної, молитвяної раби Божої Марії» тощо.

Вчитель констатує, що пізнавальна й естетична цінність усієї багатоплановості замовлянь була б неповною без дослідження такого аспекту, як структурна будова. На цьому етапі вивчення даної теми педагог пропонує

учням поділитися на групи і провести міні-дослідження певної групи замовлянь. Під час роботи гуртківці знаходять, аналізують та презентують свої дослідження певної групи замовлянь: монологи, діалоги, поетичні та прозові магичні тексти.

У подальшому специфікою вивчення замовлянь є, з одного боку, більша спрямованість на детальне дослідження та закріплення вмінь і навичок праці з фольклорним матеріалом, порівняльний аналіз замовлянь та духовної спадщини, з іншого – підвищення рівня самостійності школярів.

На початку кожного заняття й під час його проведення учні презентують власні дослідження, під керівництвом вчителя проводять глибокий аналіз та формують висновки.

Підсумки такої роботи – участь у конкурсах на краще дослідження, презентація проектів, виступи на конференціях, засіданнях Малої академії наук. Проілюструємо це на прикладі вивчення лікувальних замовлянь. Розкриваючи тему «Змістова насиченість лікувальних замовлянь», учні розглядають народну медицину як складову традиційної культури, у змісті якої поєдналися позитивні емпіричні знання, засоби лікування словом, світоглядні уявлення та вірування різних епох. Вчитель наголошує, що етнографічний підхід до дослідження проблеми передбачає вивчення таких питань, як розвиток народних уявлень про анатомію і фізіологію людини, народне розуміння етіології захворювань, погляди на народних лікарів, методи діагностики та профілактики, санітарно-гігієнічні норми, класифікація лікувальних засобів тощо. Вивчення народної медицини в етнографічному вимірі дає учням ключ до розв'язання важливих наукових завдань, пов'язаних із проблемами походження та розвитку світоглядних уявлень та народних знань українців.

Цікавим буде повідомлення членів гуртка на тему: «Замовляння в контексті календарно-обрядової поезії», де аналізуватимуться магичні тексти, проводитимуться паралелі з прикладами календарно-обрядової поезії, наводитимуться приклади мовного багатства, яке сповна вилилося у фольклорних текстах. Багато замовлянь учні запишуть у зошити, аби згодом використати у подальшій роботі. Таким чином, звертання до замовлянь сприятиме розвитку у дітей мовлення. Адже заговірні тексти надзвичайно насичені художніми засобами: метафорами, метоніміями, порівняннями, гіперболами, синонімічними та тавтологічними конструкціями. Для прикладу ось таке замовляння: «Вийди, пристрій, переляк, навій, сквозняк, віхор, віхриця, сквозняк, сквозниця, навій, навійниця, лунатік, параліч, з лому, з щему, з глуху, Зійдіть всякі хвороби. Вийдіть – задумані, зачаровані, заспані, наслані, вийдіть – котячі, собачі, волячі, курячі, овечі, дівочі, парубочі. Вийдіть з голови, з черепа, з мозку, з очей, з вух, з носа, з рота, з язика, з горлянки, зі шлунку, з печінки, з серця, з легень, з нирок, з кишок, з сечового міхура, я вас вимовляю, на сині моря, на сипучі піски посилаю, там вам очерети вертати, піски пересипати, синім морем гуляти, народженого, освяченого (ім'я) в супокі залишати!»

Аналогічна робота виконуватиметься й під час вивчення інших тем. «Символіка замовлянь у фантастичному часопросторі» – такою може бути назва однієї з дослідницьких робіт. Результатом її виконання стане таблиця з видами символічної структури замовлянь та текстами або фрагментами фольклорних текстів.

Складання таблиці змусить учнів уважніше вчитатися у текст замовлянь й визначити багато змістових та художніх особливостей, які раніше залишалися поза увагою. Так практично реалізується висловлена Є.Пасічником думка, що «мистецтво аналізу полягає в тому, щоб викликати в учнів потребу розібратися у тих пластах твору, які залишилися або непоміченими, або недостатньо осмисленими учнями, тобто повернути до учнів твір новими гранями...» [6, с. 48]. Спочатку учні працюють індивідуально, а потім у групах обговорюють зроблене. Така форма діяльності допоможе виробити вміння працювати в колективі, прислухатися до думки товаришів, зіставляти і аналізувати свої та чужі міркування.

У процесі вивчення даного матеріалу можуть розглядатися й інші теми: «Народні лікарі – носії прадавніх медичних знань», «Замовляння в системі духовної культури подолян», «Любовні присушки», «Хвороби в уявленнях подолян: народні назви, способи та методи лікування» та інші.

Часто результатом опрацювання магичних ритуалів стає збірка фольклору, що включає в себе тексти, які найбільше запам'яталися учням, які їх зацікавили, вразили, спонукали до роздумів.

Узагальнюється вивчене на підсумковому занятті, де учні разом з педагогом розглядають питання (відповіді учнів повинні аргументуватися посиланнями на фольклорну спадщину):

1. В чому полягає особливість замовлянь та їх відмінність від іншого фольклору?
2. Чи є різниця між лікуванням і чаклуванням (знахарством)? Якщо є, то яка саме?
3. Доведіть, що замовляння передбачає вплив на психіку людини?
4. Чи уявляють люди хворобу, як живу істоту? Якщо так, то як вона виглядає?
5. Чи мають значення для збирання лікарських рослин місце, час, день? Якщо так, то чому?
6. Доведіть, що основні види традиційних замовлянь проявляються у мотивах: звертання до вищих сил і міфологічних персонажів; магичного знешкодження хвороб; символічної зміни подоби хворого (одягання навиворіт сорочки, називання його іншими іменами, уявне посмертне відспівування); констатації абсурдності хвороби (рубання каменя, молотіння залізного жита, наявність зубного болю у мертвого, зустрічі трьох братів – ведмеда, морського каменя, зайця, покійного, місяця тощо).

У подальшому робота носить самостійний пошуково-дослідницький характер. Опрацьовуючи магичні тексти, учні спочатку під керівництвом вчителя, а потім і самостійно формують проблеми власних досліджень,

готують реферати, наукові виступи та письмові роботи, беруть участь у пошуковій діяльності. Пошук таких матеріалів може стати своєрідною «грою», в ході якої учням доведеться побувати в ролі дослідників та опрацьовувати вже зібраний фольклорний матеріал. На думку вчених і вчителів-практиків, такі моменти суттєво підвищують зацікавленість виучуваним матеріалом, що у свою чергу позитивно впливає на рівень знань, умінь і навичок.

Такими бачаться основні підходи до використання фольклору на гурткових заняттях та уроках української літератури. Системність звернення до народної спадщини збудить чутливі струни дитячих душ, допоможе підліткам збагнути себе, юнацтву – зробити світоглядний вибір. А головне – ще раз переконатися у багатстві української духовної культури, відчути гордість за свій народ.

Список використаних джерел

1. Замовляння / Упоряд., передмова, примітки М. Дмитренко. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2007. – 124 с.
2. Українські замовляння / Упоряд. М.Н.Москаленко; Авт. передм. М.Новикова. – К.: Дніпро. 1993. – 309 с.
3. Грицай М., Бойко В., Дунаєвська Л. Українська народнопоетична творчість. – К., 1983. – 357 с.
4. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: Підручник. – 3-е вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2005. – 591 с.
5. Українські замовляння / Упоряд. М.Н.Москаленко; Авт. передм. М.О.Новикова. – К.: Дніпро, – 1993. – 309 с.
6. Пасічник С. А. Методика вивчення української літератури в середніх навчальних закладах. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.

The following article focuses on forms and research methods of students during their participation in folklore-ethical extra-curricular activities. Special emphasis is being placed on students' research of myths and traditions of the Ukrainians, folklore texts analysis as well as research method selection.

Key words: folklore, ritual, mythopoeics, symbol, research, teacher, pupils.

УДК 378. 091. 313: 81'243

Н. В. Проценко

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СИСТЕМІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У статті подано теоретичний матеріал використання інтерактивних технологій як одного з напрямків удосконалення навчального процесу та розвитку професійного мовлення студентів на заняттях з іноземної мови у НВНЗ. Подана характеристика таких інтерактивних технологій, як дискусія та рольова гра.

Ключові слова: інтерактивна технологія, навчальний процес, дискусія, рольова гра, іноземна мова.

Проблема якості освіти в Україні стає все більш актуальною. Особливо цей процес набуває свого розвитку зі входом України до єдиного європейського освітнього та наукового простору. Яскравим вираженням цієї тенденції є введення відповідних положень до нормативних документів, а також розвиток інституційних механізмів, що забезпечують якість освіти вищих навчальних закладів. Завдання, визначені державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття») та національною доктриною розвитку освіти, орієнтують на запровадження таких методів навчання, які розвивають «уміння самостійно вчитися, критично мислити..., здатність до самопізнання і самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності» [1, с. 6]. Саме такими є активні й інтерактивні методи навчання, які викликають великий інтерес до пізнавального процесу, розвивають творчий потенціал особистості, розумову та емоційну сфери.

Вагомий внесок у розробку питань, пов'язаних з дослідженням та впровадженням у навчальний процес інтерактивних методів, зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені і методисти, як Є.С. Полат, О. Пометун, А. Пироженко, Л.К. Гейхман, Н.А. Ахметова, Л. Даниленко, Д.В. Паньков, Т.М. Мартянова, М.Ю. Бухаркіна, О.С. Кравчина, Л. Галіцина, О. Комар, Г. Фріц, А. Мейлі, А. Дафф, А. Райт та інші.

Метою нашого дослідження є відбір та аналіз найефективніших, на наш погляд, інтерактивних технологій, які сприяли б формуванню професійного іншомовного мовлення студентів.

Поняття «активні методи» з'явилося у 20-30-х роках ХХ ст. Активними методами навчання вважаються методи, що стимулюють пізнавальну діяльність тих, кого навчаємо, насамперед на діалозі, передбачають вільний обмін думок. На сучасному етапі викладання іноземних мов не обмежується лише активними методами. Підготовка кваліфікованих фахівців, які володіли б навичками та вміннями іншомовного мовлення, вимагає використання інноваційних, зокрема інтерактивних технологій.

Термін «інтерактивна педагогіка» до наукового обігу ввів німецький дослідник Ганс Фріц у 1975 році. У своїх дослідженнях він визначив мету інтерактивного процесу – це зміна і покращення моделі поведінки його учасників. Аналізуючи власні реакції та реакції партнера, учасник змінює свою модель поведінки і свідомо засвоює